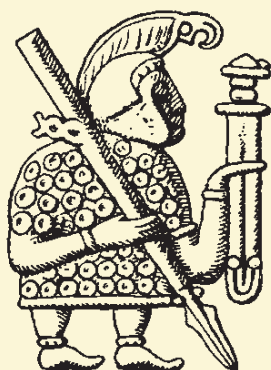

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2026/2

Recension

Daniel Sävborg, *Händelser ur Sveriges ohistoria: En försvunnen tid*. Stockholm 2024. 359 s. ISBN: 9789175044408.

Sveriges historia innehåller också en "ohistoria". I generationer fick skolbarn lära sig om kungar under forntiden, i själva verket resultatet av ett klenkällmaterial. När den weibullianska källkritiska skolan under 1900-talets första hälft analyserade isländska sagor, fornaldarsagor och kungakrönikor kunde mycket om forntiden strykas i historieskrivningen då det inte uppfyllde de ställda kraven på samtidighet och närhet. Det blev kuriosas utan historiskt värde.

I *Händelser ur Sveriges ohistoria: En försvunnen tid*, skriven av litteraturvetaren Daniel Sävborg, kastas nytt ljus över några forntida gestalter. Detta genom att beskriva hur medeltida skribenter, författare på 1600- och 1700-talen, konstnärer och forskare – som historiker, arkeologer, religionshistoriker och filologer – tolkat och omtolkat de gamla berättelserna, hur flera gestalter fastnat i folkmedvetandet och i lokala traditioner. Ambitionen är att återupprätta några av gestalterna som av historieforskningen länge setts som "sagokungar" utan större historiskt värde.

En rad gestalter av historiskt dubiös natur passerar revy. Några omnämns i *Ynglingasagan*. Kung Fjolner (eller Fjölner) som ska ha drunknat nesligt i ett ölkar. Ane som offrade en av sina söner vart tionde år i utbyte mot tio levnadsår. Eller Sveigder som lockades in i en sten av en dvärg. Eftersom det rör sig om fantastiska och osannolika händelser kan ju gestalternas historicitet ifrågasättas.

I fallet Fjolner hävdar Sävborg att det funnits en stor diskrepans mellan historiker, filologer och religionshistoriker i deras tolkningar. De senare har övertolkat myten om Fjolners drunkning när de tolkat berättelsen i komparativa och symboliska perspektiv. I stället för att se den som ett narrativ med bisarra inslag vill de gå "bakom" berättelsen och se den som en myt, och skiljer sig därmed föga från 1700-talshistoriker.

Det är ett oerhört underbetyg för religionsvetare som därmed inte tillerkänns någon vetenskaplig metod. I andra fall nämns kungar som Harald Hildetand, Östen Bele och kung Gaute av Götaland. Dessa nämns i sena, osäkra källor och har kunnat uteslutas av forskningen.

Sävborg ger exempel på hur textmaterial från lärda miljöer har påverkat lokala traditioner. Ättestupan, omnämnd i *Gautreks saga*, pekades ut av fornforskaren Johan Hadorph som belägen i Västergötland, Tjursgraven i Vättlösa socken, under en resa 1673. Hadorph hänvisade då direkt till *Gautreks saga*. När botanikern Per Kalm besökte Vättlösa socken 1742 kunde bönderna peka ut Tjursgraven som ättestupan och hävdade att det traderats i generationer. Sävborg visar hur ordet ättestupa i *Gautreks saga* blev en felaktig översättning i den första svenska utgåvan av Olof Verelius: *ætternisstapi* betyder egentligen "släktklippa". Här hade det varit intressant att mer utförligt förstå vilken roll islänningen Jón Jónsson, alias Jonas Rugman, spelade i översättningen.

Ett andra fall gäller traditionen om Ottar Vendelkråka, en uppsalahärskare som är omtalad under detta namn i Snorres *Ynglingasaga* och som ska ha legat begravd i Ottarshögen vid Vendel utanför Uppsala. Inom forskarkretsar har det hävdats att tillnamnet "vendelkråka" skulle vara av traditionellt ursprung. Sävborg visar hur både namnet på högen och tillnamnet "vendelkråka" stammar från lärda traditioner. Visserligen finns det uppgifter från 1600-talets senare hälft om Ottarshögen men dessa kan vara endast så gamla som källorna. Öknamnet "kråkor" som namn på Vendelborna avvisar Sävborg med att det inte kan beläggas senare än genom en kåserande artikel från 1916 av "bibliotekarien" (han var arkeolog) Oskar Lundberg. Sävborg hävdar att Lundberg inte återkom till temat om "vendels kråkor" i senare artiklar. Det är inte helt sant. Lundberg tog upp temat i artikeln "Vendel i fynd och fornfynd", i Upplands fornminnesförenings årsskrift 1938, även om han där inte gör

mycket mer än att rekapitulera sin artikel från 1916 om namnet "Vendelkråka".

Sävborg kan också visa hur "skrivfel" från medeltiden ligger till grund för missförstånd när det gäller gestalter som betraktats som historiska: Erik Årsäll som av moderna forskare – nästan unisont – förklarats som en ohistorisk person. Men även i detta fall skulle namnen kunna prövas i ett annat perspektiv. Sävborg öppnar exempelvis för att namnet "Erik" skulle kunna vara historiskt som benämning för härskare i Uppsala.

Sävborg avvisar helt idéerna att Uppsala-högarna kan innehålla namngivna härskare som nämns i *Ynglingatal*/*Ynglingasaga*. Även arkeologen Birger Nermans dateringar av härskarna Ane den gamle, Egil och Adils är svaga. Fast detta har ju varit den allmänna meningen i årtionden. Nerman var ifrågasatt av filologer, arkeologer och historiker långt innan Sävborg var verksam. Men allt vad Nerman förde fram var kanske inte lappri. Sävborg påpekar hur en av Nermans fixpunkter var Chocihilaicus/Hygela som identifierats med sveakungen Hagleik i *Ynglingasagan*. Men endast namnen Hagleik/Hygela överensstämmer, varken "nationalitet, personlighet och handlingar".

Flera forskare har emellertid, genom olika metoder, påpekat likheten mellan Hagleik och Hygela. J. R. R. Tolkien diskuterade Hygelacs historiska bakgrund: även om det bara rörde sig om litteratur fanns där en historisk kärna. Jöran Sahlgren kopplade namnet Hagleik till geografiska platser och Sven B. F. Jansson satte in *Ynglingasagan* i ett större litterärt sammanhang.

En av få händelser som har en tydlig historisk och geografisk koppling till Norden i *Beowulf* är berättelsen om Ongenþeow och han har identifierats med uppsalahärskaren Egil som omnämns i *Ynglingatal*/*Ynglingasaga* och *Historia Norvegiae*. I texterna benämns han som sveahärskare liksom sonen Ohtere/Ottar och sonsonen Eadgils/Adils.

Sävborg menar dock att: "Varken personlighet eller några handlingar förenar Egil med Ongenþeow." Ongentheow stupar tappert i strid med geaterna enligt *Beowulf*. Egil blir däremot nesligen dödad av en tjur och måste dessutom söka allianser hos danerna under träluppror

ledda av Tune enligt *Ynglingsagan*. Den avgörande diskrepansen enligt flertalet forskare. Etymologiskt kan emellertid berättelserna ha något gemensamt. Ongentheow och Egil är olika namn men det finns gemensamma beröringspunkter: Det fornengelska *-þeow* tolkas som "tjänare" och det fornnordiska *eigil* har en liknande etymologisk rot. Mer långsökt är att Ongenþeow dödas av geaterna Eofor ("vildgalt") och Wulf ("varg"), vilket kan jämföras med Egils bane tjuren. Likväl kan sådant utgöra grunden för en diskussion: Var går gränsen för tolkningar av materialet och när kan något bestämt fastställas när det gäller forntida källmaterial?

Det råder ingen tvekan om att Sävborg behärskar källmaterialet med sin långa erfarenhet som språkvetare och nordist. Men mer utförliga referenser till forskning från 1900-talets andra hälft hade varit behövligt liksom ett retrospektiv på weibulliansk källkritik. Den weibullianska källkritiken har ändrat synsättet på Sveriges forntida historia med grundpremisen att ju närmare en källa är i tiden och rummet desto tillförlitligare. Men internationellt slog den aldrig igenom. Under Lauritz Weibulls samtid kunde visserligen kritiken mot honom ha sin utgångspunkt utifrån nationalistiska perspektiv, men också sättet att bearbeta källorna. Den yngre forskargenerationen har sedermera distanserat sig från det positivistiska forskningsidealet.

Kanske är det så att forskare inte varit samsvanta när det gäller källmaterialet även på senare tid. Inte desto mindre finns det ingångar som skulle kunna lyfta materialet till andra nivåer där företrädare för olika discipliner kan, var för sig, bidra med nya, eller nygamla, perspektiv. Sävborgs verk är inte alltigenom rigoröst när det gäller källkritik. Det finns trots allt fortfarande litet grand på botten av källmaterialet att hämta, även för den som intresserar sig för forntida historia.

Processen där lärda traditioner överförs till lokala skulle kunna mynna ut i ett forskningsprojekt. Exempelvis i fallet med ättestupan har historikern Johanna Widenberg (2004), som Sävborg refererar till, påpekat statens antikvariska intressen under 1600-talet. En sådan historiografisk analys skulle kunna vara användbar när det gäller studiet av tidigmodern tid. En annan

intressant ingång vore den lärda miljön kring lagmansgårdarnas påverkan på såväl isländskt sagamaterial som de medeltida lagarna. Detta skulle kunna generera en ny diskussion om det svenskrelaterade materialet mellan discipliner och här kan det finnas en del att lära av norska, danska och isländska forskare.

Sävborg menar sig vilja göra upp med den "allmänna bilden" av Sveriges historia som den presenterats i samband med forntida härskare. Det är helt i sin ordning. Frågan är om han gör det till fullo eller om det finns mer att hämta?

Stefan Olsson

ellesolsson@gmail.com